

بسم الله الرحمن الرحيم

- - Ихлос ҳақида тушунча;
- - Ихлоснинг таърифи ва унинг чегаралари;
- - Риёга интилишнинг нозик ва маҳфий томонлари;
- - Риёга интилишни даволаш;
- - Салафи солиҳларнинг ихлос борасидаги сўз ва амалларидан баъзи намуналар;
- - Ихлосга оид баъзи масалалар.

Ихлос ҳақида тушунча

"Ихлос" калимаси араб тилидаги "ахласа" феълининг масдари (иш-ҳаракатноми) бўлиб, луғатда "бирон кишига нисбатан самимий, холис, содик бўлиш", деган маънони ифодалайди. Шариат истилоҳида эса у "Аллоҳ Таолоға нисбатан холис, содик бўлиш, барча амалларни холис Унинг Ўзи учун қилиш" маъносини англатади.

Дарҳақиқат, ихлос Ислом динининг асл моҳиятидирки, ҳар бир яхши амал унинг устига барпо қилинади. Одам алайҳиссаломдан тортиб, то Қиёматгача келадиган барча одамзот сўз ва амалда ихлос қилишга буюрилгандир. Ким ихлосни маҳкам ушласа - нажот топади. Ким уни зое қилса - ҳалокатга юз тутади. Зоро, амалнинг қабул бўлиш ёки бўлмаслиги, унга мукофот ёки жазо берилиши ўша амалда ихлоснинг мавжуд ёки мавжуд эмаслиги эътибори билан бўлади.

Аллоҳ Таоло биздан аввал ўтган қавмларни ҳам ихлосга буюрганини эслатиб, шундай деди:

"...Ҳолбуки улар фақат ягона Аллоҳга, У зот учун динни холис тутган ва тўғри йўлдан оғмаган ҳолларида ибодат қилишга ва намозни барпо қилишга ҳамда закотни адо этишга буюрилган эдилар". ("Баййина" сураси, 5-оят).

Ўзини Аллоҳга ихлос билан таслим қилган мўминнинг дини энг гўзал дин эканини таърифлаб, яна бундай деди:

"Муҳсин (мухлис) бўлган ҳолида юзини Аллоҳга таслим қилган кишидан ҳам кўра дини гўзалроқ ким бор?" ("Нисо" сураси, 125-оят).

Абу Ҳурайра разияллоҳу анхудан ривоят қилинади. У зот: "Пайғамбар алайҳиссаломдан қуйидагиларни эшитганман", дейдилар:

Ихлос - علّاص

"Аллоҳ Таоло айтди: "Мен шерикларнинг шерикликдан энг беҳожат бўлганидирман. Ким бирон амал қилиб, унда Менга бошқани ҳам шерик қилса, Мен уни ҳам, шерик қилган нарсасини ҳам тарк қилурман". (Муслим ривоятлари).

Пайғамбар алайҳиссалом дедилар:

"Ким Аллоҳнинг юзини истаб ўрганиладиган илмни фақат бирон дунёвий нарсага етишиш мақсадида ўрганса, Қиёмат куни жаннатнинг ҳидини ҳам топмайди". (Абу Довуд ривоятлари, саҳих).

Аллоҳ Таоло амалларни холислик билан қиласлидиган бандаларига - гарчи уларнинг амаллари четдан қараганда арзимас ва оз бўлиб кўринса ҳам - ажр-мукофотни катта қилиб беради. Шунингдек, Аллоҳ уларнинг - гарчи хатолари зоҳиридан катта ва йирик бўлиб кўринса-да - гуноҳларини кечиради.

Шайхул-Ислом Ибн Таймийя раҳимаҳуллоҳ айтадилар:

"Аллоҳ Таоло томонидан катта гуноҳларнинг ҳам кечиб юборилишига сабаб бўладиган ягона амал Аллоҳ Таоло учун холис, фақат Унинг Ўзигагина қуллик қилган ҳолда бажарилган амалдир".

Бу сўзларга исбот ўлароқ Суннати шарифада етарлича ҳадислар мавжуд. Шулардан бири йўлдан одамларга озор берувчи нарсани холис Аллоҳ учун олиб ташлаган ва шу туфайли гуноҳи кечирилган киши ҳақидаги ҳадисдир. Яна бири итни сувга қондирган ва шу сабабли гуноҳи кечирилган фоҳиша аёл ҳақидаги ҳадисдир. Бу ҳадис хусусида Ибн Таймийя шундай деганлар:

"Бу аёл қалбида соғ иймонни сақлаган ҳолда итни сувга қондирди, шунинг учун унинг гуноҳи кечирилди. Агар шундай бўлмаганида, (яъни амалларда ихлос шарт қилинмаганда - тарж .) унда итни сув билан суғорган ҳар қандай фоҳишанинг ҳам гуноҳи кечирилган бўлар эди..."

Шундай қилиб, бир амалнинг бошқа амалдан афзаллиги унинг катта ёки кичикилигига қараб эмас, балки шу амал соҳибининг қалбида сақланадиган иймон ва ихлоснинг қай даражада эканига қараб белгиланар экан. Зоро, амал суратдир, ихлос эса унинг рухидир. Одамзот рухи билан тирик саналганидек, амал ҳам ихлоси билан тириkdir. Шайх Дувайш айтадилар: "Агар амалларда ихлос қилмасанг, ўзингни чарчатиб ўтирма. Ихлос дараҳтининг илдизи мустаҳкамдир, риё дараҳтининг илдизи эса қўпориб ташлангандир". Дарҳақиқат, агар дараҳтнинг илдизи мустаҳкам бўлса, унинг танаси қанчалик кесилиб-қирқилиб ташланмасин, барibir ўсишда, ривожланишда давом этаверади ва агар унинг илдизи қўпориб ташланган бўлса, унда унинг тезда қуришини кутавер!

Ихлоссиз қилинган ҳар қандай амал - гарчи у Исломда энг юксак амал ҳисобланган бўлса ҳам - бирон қийматга эга бўлмайди, у учун бирон мукофот

берилмайди, балки аксинча, шу амал соҳиби азобга дучор бўлиши мумкин. Наувзу биллаҳ.

Мана шу маъно Абу Ҳурайра разияллоҳу анхунинг Пайғамбар алайҳиссаломдан ривоят қилган машҳур ҳадисларида ҳам ўз аксини топган:

"Қиёмат куни одамлар ичида энг аввал тақдирни ҳал қилинадиган киши шаҳид одам бўлади. Уни олиб келинади ва Аллоҳ унга Ўз неъматларини эслатади. Банда уларни тан олади. Сўнг Аллоҳ: "Уларнинг шукронасига нима амал қилдинг?" - деб сўрайди. У бандада: "То шаҳид бўлгунимга қадар Сен учун урушдим", - деб жавоб беради. Шунда Аллоҳ: "Ёлғон айтаяпсан, зоро сен одамлар сени "жасур" дейишлари учун урушдинг ва дарҳақиқат, одамлар шундай ҳам дейишди", - дейди. Сўнг буйруқ берилади - уни дўзахга ташлаш учун юзтубан ерга судраб, олиб кетилади.

Кейин илм ўрганган ва уни ўргатган, ҳамда Қуръон ўқиган кишини олиб келинади. Аллоҳ унга ҳам Ўз неъматларини эслатади. У бандада уларни тан олади. Сўнг Аллоҳ: "Буларнинг шукронасига нима амал қилдинг?" - деб сўрайди. Бандада: "Сен учун илм ўргандим, уни бошқаларга ўргатдим ва Қуръон ўқидим", - деб жавоб беради. Аллоҳ: "Алдаяпсан, сен илмни одамлар "илмли", дейишлари учун ўргандинг, Қуръонни эса одамлар "қори", дейишлари учун ўқидинг, дарҳақиқат, одамлар шундай ҳам дейишди", - дейди. Шундан сўнг буйруқ берилади - уни дўзахга ташлаш учун юзтубан ерга судраб, олиб кетилади.

Шундан кейин Аллоҳ унга ризқини кенг қилиб берган, бойликнинг ҳамма туридан инъом қилган кишини олиб келинади. Аллоҳ унга ҳам Ўз неъматларини танитади. Бандада уларни тан олади. Сўнг Аллоҳ: "Буларнинг шукронасига сен нима амал қилдинг?" - деб сўрайди. "Мол-давлатни Сен хуш кўрган бирон йўлни қолдирмай, ҳаммасига Сен учун сарф қилдим", - дейди у. "Ёлғон айтаяпсан, зоро сен бу ишни одамлар сени "сахий", деб айтишлари учун қилгансан, дарҳақиқат, одамлар шундай ҳам дейишди", - дейди Аллоҳ Сўнг буйруқ берилади - уни дўзахга улоқтириш учун юзи билан ерга судраб олиб кетилади". (Муслим ривоятлари).

Ихлоснинг таърифи ва унинг чегаралари

Ихлоснинг таърифи ва унинг чегаралари борасида тўхталадиган бўлсак, айтиш мумкинки, уламолар бу борада турлича фикр билдиришган. Айрим олимлар ихлосни: "Диний вожиботларни фақат холис Аллоҳ Таоло учун қилишидир", - деб тушунтиришган. Айрим олимлар эса: "Ихлос бу амалларни одамларнинг назаридан олиб қочишидир", - деб айтишган.

Ал-Харавий: "Ихлос бу амалларни ҳар қандай ташқи аралашмалардан ҳалос қилишидир", - деб таъриф берганлар.

Яна бир олим эса: "Мухлис (амалларни холис қилувчи) киши, бошқаларнинг қалбида унинг эътибори бор ёки йўқлигига заррача ҳам аҳамият қаратмайдиган одамдир. Унинг қалби Аллоҳ азза ва жалла олдида тақвони бўлиб бўлган. Шунинг учун у ҳатто энг арзимас амалларини ҳам одамлар билишини истамайди", - деганлар.

Шак-шубҳа йўқки, тўлиқ ихлосга эришиш учун бутун куч-ғайратни ишга солмоқ керак. Ривоят қилинадики, бир куни Саҳл ибн Абдуллоҳ ат-Тустарийдан: "Қалб учун энг маваққатли нарса нимадир?" - деб савол беришганда, у зот: "У ихлосдир, чунки унда қалб ҳоҳиши учун ҳеч қандай улуш қолмайди", - деган эканлар.

Суфён ас-Саврий эса: "Ниятимдан кўра қийинрок бирон нарсани муолажа қилмадим, зоро, у тез ўзгариб турувчиидир", - деганлар.

Риёга интилишнинг нозик ва маҳфий томонлари

Билгинки, Пайғамбар алайҳиссалом умматлари учун энг қўрққан нарсалари риё ва унинг маъносидаги нарсалар бўлган. Бунга у зотнинг қуйидаги ҳадислари яққол мисолдир. "**Мен сизлар учун энг қўрқадиган нарса бу кичик ширкдир**", - дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам. "**Кичик ширк нимадир?**" - деб сўрашди сахобалар. Шунда у зот: "**У риёдир**", - дедилар. (Аҳмад ривоятлари, сахих ҳадис).

Ихлосга зид келадиган нарсалар жумласига риёга интилиш, бу дунёни, шуҳрат ёки шон-шарафни яхши кўриш ва ҳурматталаб-иззатталаб бўлиш киради.

Бу ерда "риёга интилиш", деганда Аллоҳга фақат одамлар кўрсинглар ва ибодатгўй сифатида мақтасинлар учун ибодат қилиш назарда тутилади. Одатда бундай киши бошқа одамлар томонидан улуғланиши билан шуҳрати ёйилишига интилади ёки унинг ибодатини кўриб турган одамнинг қалбида қандайдир бир ҳистуғу пайдо қилишни ёхуд қўрқув ҳиссини уйғотишни хоҳлайди.

"Шон-шуҳратни яхши кўриш" га келсак, унинг маъноси Аллоҳ Таолога ибодат турларини фақат одамлар эшитиб қўйсинглар учун, эътибор қилсинглар учун қилишдир.

"Ҳурматталаб бўлиш" эса риёга интилиш билан чамбарчас боғлиқдир, улар орасидаги фарқни Шайхул-Ислом ибн Таймийя шундай тушунтирадилар:

"**Бирон-бир амални риё учун қилиш ширкнинг шундай турига тааллуқлики, бунда киши ўз амалларини нафақат Аллоҳ Таоло учун, балки одамлар учун ҳам қиласди. Ҳурматталаб бўлиш эса ширкнинг шундай турига тааллуқлики, унда киши ўз амалларини нафақат Аллоҳ Таоло учун, балки ўз нафсини юксалтириш учун ҳам қиласди**". ("Ал-Фатово", 10-жилд, 277-бет).

Ҳозир эса эй биродарим, сенга риёга интилишнинг нозик кўринишлари ва маҳфий томонларига оид бир неча мисоллар келтираман. Гап бу ерда баъзи

мисоллар ҳақида боради, чунки ихлосга зид нарсалар ҳақида узоқдан-узоқ гапириш мумкин. Қуида риёга интилишнинг уч нозик жиҳатини келтириш бошқаларини билишда сенга кифоя қиласди.

Биринчиси:

Бу Абу Ҳомид ал-Ғаззолий "Ихёу улумид-дин" китобларида зикр қилиб ўтган жиҳатдир. У зот риёга интилишнинг маҳфий жиҳатлари ҳақида гапира туриб, шундай деганлар:

"...Мана шу ширк туридан ҳам маҳфиийроқ жиҳат борлигига кишининг шундай амали ишора қиласди, у ўзининг диний вожиботларини ҳеч кимга билдиримай маҳфий қиласди ва солиҳ амалларини бошқалар билдиб қолишини истамайди, лекин шу билан бирга у одамларни кўргандга одамлар унга биринчи бўлиб салом беришларини, уни хушмуомалалик билан кутуб олишларини, эҳтиёжини қондиришишларини, ҳурмат қилишларини, мақтovли сўз айтишларини, савдо-сотиқ ишларида ён беришларини ва унга жой беришларини ич-ичидан хоҳлайди. Агар кимдир шундай қилмаса, буни ўзиға оғир олади. У худди маҳфий амаллари учун эҳтиром талаб қилаётгандек бу ишни (одамларнинг унга нисбатан эътиборсизлигини-тарж.) амри маҳол деб ҳисоблайди... Гарчи ибодатларни қилиш уларни қилмаслик билан баробар бўлмаса-да, у бу маҳфий ибодатлари Аллоҳнинг Ўзига маълум эканидан қониқмайди. Бу шуни англатадики, бундай кимса риёга бўлган интилишнинг маҳфий ва нозик арапашмаларидан ҳоли эмас. Буларнинг ҳаммаси банданинг ўз савобидан осонгина маҳрум бўлишига олиб келади. Бундан фақат содиқларгина ҳолидирлар". ("Ихёу улумид-дин", 3-жилд, 305-306-бетлар).

Иккинчиси:

Бу Аллоҳга нисбатан бўлган ихлосни бирдан-бир мақсад эмас, балки дунёвий бирон-бир нарсага етишиш учун восита сифатида кўришлик. Шайхул-Ислом ибн Таймийя бу маҳфий оғатдан огоҳлантириб, шундай деганлар:

"Айтишларича, Абу Ҳомид ал-Ғаззолийга кимдир: "Агар киши 40 кун мобайнida амалларини холис Аллоҳ учун қилса, унинг қалбидағи ҳикмат чашмалари тилига отилиб чиқади", - дебди. Абу Ҳомид айтадилар: "Буни эшишиб мён 40 кун мобайнida Аллоҳга нисбатан ихлосни сақладим, лекин бу билан бирон натижага эришимадим. Кейин буни бир ориф одамга айтиб берганимда, у зот: "Чунки сиз ихлосни ёлғиз Аллоҳ учун эмас, балки ҳикмат отилиб чиқиши учун қилгансиз", - деб жавоб берди".

Сўнг Ибн Таймийя ёзадилар:

"Бунинг сабаби шуки, гоҳо кишининг амалдан кўзлаған мақсади илм ва ҳикматни ҳосил қилиш ёки кароматга етишиш ёки одамлар ҳурматига сазовор бўлиш ва уларнинг мақтөвларини эшишиб ёки фақат Аллоҳга ихлос қилиш туфайлигини етишиш мумкин бўлган бошқа бир нарсани ҳосил қилиш бўлиши мумкин. Лекин билмоқ керакки, бу нарсаларга эришишга ихлос воситасида

интилиш айни шу воситага зиддир. Чунки агар киши бирон-бир нарсаны бошқа нарсага етишиш учун восита қилса, унда унинг кўзлаган мақсади кейингиси бўлиб қолади, биринчиси эса фақат бунга етишиш воситаси бўлиб қолади. Шундай экан, ким илм, маърифат, ҳикмат, кароматга етишиш учун ёки бирон-бир нарсаны тасарруф этиш имкониятини ҳосил қилиш учун Аллоҳга нисбатан холисликни сақласа, унда бу ҳолат кишининг Аллоҳга интилмаётганини, балки Аллоҳни қандайдир бир ҳақиқи мақсадга эришиш учун восита қилаётганини англатади". ("Ад-Дарь", 6-жилд, 66-67-бетлар).

Шунинг учун ҳам Аш-Шотибий раҳимаҳуллоҳ бундай деганлар:

"Агар лаёқатли киши бу ёки у масаладаги буйруқ ёки қайтариққа, шу буйруқ ёки қайтариқдан ўзга нарсага эътибор бермай бўйсунса, у ҳолда бундан ўша киши ўз улушидан бош тортиб, Парвардигори олдидағи мажбуриятларига киришиди ва ўзини ҳақиқий қул сингари тутадиган бўлди, деган маъно чиқади. Агар иш бунинг аксича бўлса, яъни киши буйруқ ёки қайтариқнинг натижасига эътибор қаратиб, уни эътиборга оладиган бўлса, унда унинг саъй-ҳаракати охирги натижада томон йўналтирилган бўлиб қолади. Бошқача айтганда, унинг ўз Парвардигорига нисбатан муносабати сабаб-натижада билан шарт қилинган бўлади... Шак-шубҳа йўқки, бу икки ихлос даражаси орасида катта фарқ бордир". ("Ал-Мувафақот", 1-жилд, 219-220-бетлар).

Учинчиси:

Риёга интилишнинг яна бир нозик жиҳатига ибн Ражаб Ал-Ҳанбалий раҳимаҳуллоҳ қуидаги сўзларида ишора қилиб ўтганлар:

"...Лекин бу ерда бир нозик нуқта бор, унинг моҳияти шундан иборатки, киши одамларда унга нисбатан "Ичдан тавозеълик-камтарликка риоя қиласи", деган фикр пайдо бўлиши учун ўзини улар ҳузурида тергаб-койиши, камситиши мумкин, бунинг натижасида у одамлар назарида юксалади ва улар уни мақтайдарашади. Бу ўша одамда риёга бўлган интилишнинг нозик кўриниши борлигига далолат қиласи. Мана шунга салафлар қаттиқ эътибор қаратишган. Мисол учун Мутриф бин Абдуллоҳ аш-Шиххир шундай деганлар: "Нафсингни юксалтиришингга, уни зийнатлаш мақсадида хамманинг олдида тергаб-койишинг кифоя қиласи, бу Аллоҳ наздида беҳаёлик ҳисобланади"".

Риёга интилишни даволаш

Ҳар қандай касалликнинг даволаш йўллари бор. Буни баъзилар билади, баъзилар эса билмайди. Риёга интилиш каби ихлосга зид касалликлар учун ҳам турли муолажалар мавжуддир. Бундай муолажалар қаторига қуидагиларни киритиш мумкин:

1 - Ҳар бир мукаллаф мусулмон шуни яхши англаб етмоғи керакки, у Аллоҳга нисбатан фақат қулдир, ундан ўзгаси эмас. Қул хўжайнинг хизмат қилгани учун товоң-бадал ёки ҳақ олишга ҳеч қандай хуқуққа эга эмас. Чунки у хўжайнинг ўзининг

ҳолати сабабидан хизмат қилиши лозимдир. Хизмати учун олиши мумкин бўлган ҳақ ёки мукофот товоң-бадал эмас, балки хўжайини томонидан бўлган илтифот ва мурувват ҳисобланади.

2 - Аллоҳ унга марҳамат ва ёрдам бераётганини, у бирон нарсани ўзича эмас, балки Аллоҳнинг тавфиқи-ёрдами ила қила олишини, унинг амаллари ўзининг ҳоҳиш-истакларига эмас, балки Аллоҳнинг ҳоҳишига боғлиқ эканини тушуниб етиш. Зеро, ҳар бир неъмат Аллоҳ Субҳанаҳу ва Таолонинг марҳаматидан ўзга нарса эмас.

3 - Ўзининг шахсий камчилик ва хатоларини ўрганиш, қайси иш ўзидан ва қайсиниси шайтон томонидан содир бўлаётганини тушунишга ҳаракат қилиш. Чунки шайтон қўли тегмаган иш жуда кам. Шайтон ҳатто арзимас саналган ишларга ҳам аралашади. Оиша разияллоҳу анҳо айтадилар: Мен Расуллурроҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан намоз вақтида четга бурилиш ҳақида сўрадим, шунда у зот: "**Бу шайтоннинг банда намозидан ўғирлайдиган ўлжасидир**", - деб айтдилар.

Гап бу ерда жасаднинг бурилиши ҳақида кетаяпти. Энди қалбнинг Аллоҳдан ўзгага юзланиши ҳақида нима дейиш мумкин?! (Бу уч нуқта Ибнул-Қаййимнинг "Мадорикус-солиҳийн" китобидан олинган).

4 - Аллоҳ камолотга ва қалбни поклашга буюрганини ҳамда амалларни бошқаларга риё қилаётган кимса Аллоҳнинг ёрдами ва иноятидан маҳрум бўлишини нафсга эслатиш.

5 - Риё сабабли амаллар савоби - улар қанчалик катта бўлмасин - ювилиб кетишини ва агар амал вожиботлардан бўлса, бунга қўшимча тарзда улкан гуноҳ ёзилишини эслаш.

Риё қилувчининг риёси масжиди зирорни ташландиқ, харобага айлантирди. Мухлиснинг ихлоси эса соч-соқоли тўзиган, жулдур кийинган кимсанинг қадр-мартабасини оширди, дуо қилса дарҳол қабул бўладиган қилиб қўйди.

(Масжиди зирор - мунофиқлар томонидан мусулмонларни фитнага солиш учун маҳсус қурилган, ҳамда Аллоҳ Таоло томонидан бузиб ташлашга буюрилган заарли масжиддир).

6 - Қалб риёга интилаётганини кўрганида, Аллоҳнинг ғазаби келишидан қўрқиб туриш.

7 - Нафл ибодатларни иложи борича маҳфий қилишга интилиш, масалан уларни кечалари қилиш, садақани ҳеч ким билмайдиган даражада бериш, Аллоҳдан қўрқиб йиғлашни якка ўзи қолганда, ҳеч ким пайқамайдиган пайтда қилиш.

Ал-Хурайбий айтадилар: "Саҳобалар солиҳ амалларини одамлар тугул, ҳатто аёли ҳам билмайдиган даражада маҳфий қилишини афзал санашар эди".

8 - Ўлим ва унинг оғир лаҳзаларини, қабр ва унинг даҳшатини, ҳатто ёш болаларни ҳам қаритиб юборадиган Охират кунини эсга олиш.

Ихлос - علّاص

9 - Риёга интилишнинг махфий томонларини ва бу интилиш инсон қалбида қандай шакпланишини билишга ҳаракат қилиш.

10 - Риё қилиш бу дунё-ю, у дунёда қандай оқибатларга олиб келишини тушуниш.

Аллоҳнинг бандаси шуни яхши тушуниши керакки, агар барча одамлар унга бирон манфаат етказиш учун тўплансалар, у учун бирон манфаат етказа олмайдилар, фақат Аллоҳ ёзиз қўйган нарсанигина етказа оладилар. Зоро, фойда ва зарар фақат Раҳмоннинг хоҳиши ва қўлидадир.

Салафлардан бирлари айтадилар: "Қалбдан риёга ундаидиган ҳар қандай нарсани чиқариб ташлаш учун қалбинг билан кураш, одамлар сенинг назарингда гўё жонивор ёки ёш бола сифатида намоён бўлсинлар, зоро, сен ибодат билан машғул бўлганингда, у ерда жонивор ёки ёш боланинг бор ёки йўклиги, уларнинг буни билиш ёки билмаслиги аҳамиятсизdir. Ибодатларингни ёлғиз Аллоҳ билиб турганлиги билан кифоялангин".

Умар разияллоҳу анҳу дедилар: "Кимнинг нияти нафс ҳоҳишига қарамай ҳақ билан боғлиқ турса, Аллоҳ бундай кишини одамлардан ҳимоялаб қўяди. Ким ўзини аслида унда мавжуд бўлмаган сифатлар билан зийнатлаб кўрсатишга ҳаракат қиласа, Аллоҳ уни бадном қилади".

Амирул-мўминийннинг бу сўзларини Ибнул-Қоййим шарҳлаб туриб, шундай деганлар: "Ўзини унда мавжуд бўлмаган нарса билан зийнатлаб кўрсатишга ҳаракат қиладиган киши муҳлис одамнинг тескариси ҳисобланади. Бундай киши одамларга асл ҳолатига тескари бўлган нарсани кўрсатишга интилади. Аллоҳ бунга шу билан жавоб берадики, уни кўзлаётган мақсадига қарама-қарши бўлган ишни қилишига олиб келади... Қачон муҳлис банда ихлоси учун бу дунёда одамлар қалбидаги ёқтириш, муҳаббат ва ҳурмат кўринишидаги мукофотни олса, бу мукофот ўзида йўқ сифатлар билан нафсини зийнатлаб кўрсатишга интиладиган кишига ҳам етиши мумкин. Шунинг учун Аллоҳ уни шундай жазолайдики, ҳамманинг олдида бадном, шарманда қилади. Зоро у ўзини Аллоҳ олдида бадном, шарманда қилиб бўлгандир..." ("Иълам", 3-жилд, 180-бет).

Амалларини риё қиладиган кишининг бу дунё-ю у дунёда тортадиган жазоси ҳақида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай дедилар: "Ким қилаётган ишларини бошқаларга эшиштиришишга ҳаракат қиласа, Аллоҳ унинг шармандини чиқаради, ким амалларини бошқаларга кўрсатишга ҳаракат қиласа, Аллоҳ уни шармандали ҳолда кўрсатиб қўяди". (Бухорий ва Муслим ривоятлари).

Бундан ташқари, Абу Ҳурайра разияллоҳу анхунинг юқорида ўтган ҳадисларидан ҳам маълум бўладики, амалларини хўжакўрсинга қиладиган кишилар дўзахга биринчи бўлиб ташланар эканлар. Наувзу биллаҳ.

11 - Аллоҳ кишининг муҳлис бўлишига ёрдам бериши ҳамда уни риёга интилишдан сақлаши учун Унга дуо билан юзланиш зарур. Бунинг маъноси мусулмон киши

Аллоҳдан риё ва унга ундейдиган нарсалардан сақлашини тез-тез дуо билан сўраб турмоғи лозим. Акс ҳолда риёдан саломат қолишига ҳеч ҳам ишонч йўқдир. Бундай дуонинг зарур эканига Пайғамбар алайҳиссалом қуидаги ҳадисларида ишора қилиб ўтганлар: **"Сизлардаги ширк ўрмалаб кетаётган чумолидан ҳам кўра махфийроқ, сезилмайдиганроқдир. Лекин мен сизларни шундай нарсага ўллаб қўяманки, агар уни қилсангиз, ширкнинг кичиги-ю каттаси сиздан кетади. Шундай дейсиз: "Аллоҳумма инний ауезу бика ан-ушрика бика ва ана аъламу ва астагфирука лима ла аъламу".** (Маъноси: Эй Аллоҳ мен Сендан Сенга ширк келтиришимдан паноҳ беришингни сўрайман ва Сендан билмаган нарсам учун мағфират тилайман"). ("Саҳиҳул-жомиус-сағиyr", 3-жилд, 233-бет).

Салафи солиҳларнинг ихлос борасидаги сўз ва амалларидан баъзи намуналар

Рабиъ ибн Ҳузайм айтганлар: **"Қайси бир амалдан Аллоҳнинг юзи исталмаса, у қуриб, йўқ бўлиб кетгувчиидир".**

* * *

Имом Аҳмад ўғилларига насиҳат қила туриб, шундай деганлар: **"Эй ўғилчам, яхшиликни ният қил, зеро агар сен яхшиликни ният қилсанг, доим яхшиликда бўласан".**

* * *

Айюб ас-Суҳтиёний айтадилар: **"Аллоҳга қасамки, банда ҳолати-фазилатининг бошқаларга билинмаслигидан хурсанд бўлсагина содик-мухлис бўлибди".**

* * *

Бир киши Шақиқ ибн Иброҳимдан: **"Одамлар мени солиҳ деб айтишади, солиҳ ёки солиҳ эмаслигимни қандай билсам бўлади?"** - деб сўради. Шунда Шақиқ ибн Иброҳим: **"Яширин қиладиган ишларингни солиҳларга ошкор қил. Агар улар ундан рози бўлишса, демак сен солиҳсан, бўлмаса солиҳ эмассан"**, - дедилар.

* * *

Муҳаммад ибн Юсуф ал-Асбаҳоний емишларини бир новвойдан сотиб олишга одатланмас эканлар. Бунинг сабаби сўралгандা, у зот: **"Эҳтимол сизлар мени таниб қолиб, ҳайбатланиб, нонни арzonроқ қилиб беришингиз мумкин, унда мен дини билан кун кўрадиганлардан бўлиб қоламан"**, - деган эканлар.

* * *

Сурайя Рабиъ ибн Ҳузайм ҳақида айтадилар: **"Рабиънинг барча амали маҳфий эди. Агар у зот ҳузурига бирон кимса келиб қолса ва ўша вақт Мусҳафни очиб қўйган бўлсалар, уни кўйлаклари билан бекитиб олар эдилар".**

* * *

Иброҳим ан-Наҳаъий агар Мусҷафдан бирон сура ўқиётган бўлсалар ва олдилариға бирон киши кириб қолса, уни бекитиб, яшириб қўяр эдилар.

* * *

Ибн Муборак ғазотга чиқсалар, кимликлари билинмасин учун юзларини ёпинчиқ билан тўсиб олар эканлар. Абдуллоҳ ибн Сулаймон айтадилар: "Мен ёпинчиқнинг бир четини ушлаб, тортдим. Шунда у зот: "Эй Абу Амр! Сиз бизни уялтириб, шарманда қиласиган кимсалардан экансиз", - дедилар".

* * *

Ибн Мухайриз кўйлак сотиб олиш истагида чақа пул билан дўконга кирдилар. Шунда бир киши сотовчига қараб: "Бу Ибн Мухайриз бўладилар, савдони чиройли қилинг", - деди. Шунда Ибн Мухайриз савдони тўхтатиб, ўша дўкондан чиқиб кетдилар ва: "Биз фақат пулларимиз билан сотиб оламиз, динимиз билан сотиб оловчи эмасмиз", - дедилар.

* * *

Халаф ибн Тамим айтадилар: "Мен Суфён ас-Саврийни Маккада кўрдим, у зот атрофларида ҳадис ўрганувчилар кўпайиб кетганида: "Инна лиллаҳи әв инна илайҳи рожиъун, мен каби инсонга одамларнинг ҳожати тушгани сабаб Аллоҳ бу умматни йўқ қилиб юборишидан кўрқаман", - дедилар".

* * *

Имом Аҳмад айтадилар: "Бир киши Суфён ас-Саврийга у зотни тушуда кўргани ҳақида айтганда, "Ўзингни қийнама, мен нафсимнинг қандайлигини туш кўрувчилардан кўра яхшироқ биламан", - деган эканлар".

* * *

Иброҳим ан-Наҳаъий айтадилар: "Қилинган бир яхши амални гапирдим. Агар гапирмасликдан қутулиш ўйлани топганимда эди, гапирмасдим. Қайси бир замонда мен Куфа фақиҳи бўладиган бўлсам, демак ўша замон ёмон замондир".

* * *

Ҳасанул-Басрий айтадилар: "Бир киши бир ерда зикр қилиб ўтиради, качон кўз ёши келса, уни орқага қайтарарди. Агар кўз ёши чиқиб кетишидан кўрқса, туриб оларди".

* * *

Мұхаммад ибн ал-Восиъ: "Агар гуноҳларимга ҳид берилганида эди, сизлар менга яқын келолмаган бўлардингиз. Мен шундай кишиларни кўрдим, улардан бирлари аҳли билан бир ёстиқда ётарди. Кўз ёшидан чаккаси хўл бўлиб кетарди, аммо буни аёли ҳис қилмасди. Яна шундай кишиларга етишдимки, улардан бири намозда бир сафда туриб йиғларди, буни ёнида турган киши сезмасди".

* * *

Ҳассон ибн Синоннинг аёли айтади: "Ҳассон ибн Синон келиб тўшакка ётардилар, сўнг мени худди она ўз боласини алдаб ухлатганидек алдаб ухлатишга ҳаракат қиласалар. Агар ухлаганимни билсалар, секин ўзларини тўшакдан чиқариб олиб, хонадан чиқиб кетардилар. Сўнг намоз ўқишига турар эдилар".

* * *

Алий ибн Ҳусайн Зайнул-Обидин раҳимаҳуллоҳ кечанинг энг охирги қисмida орқаларига бир қоп нонни ортиб, уни одамларга махфий равишда улашиб чиқар эдилар ва: "Махфий қилинган садақа Аллоҳ азза ва жалланинг ғазабини ўчирур", - дердилар. Мадина аҳли айтардилар: "Биз махфий садақани Алий ибн Ҳусайн вафот этгуунларига қадар йўқотмадик".

* * *

Амр ибн Қайс ал-Мулаий 20 йил нафл рўза тутдилар. Буни аҳли оилалари билмади. У зот нонушталарини олиб, тонг-ла дўконга кетардилар ва ўша таомни садақа қилиб юборардилар, буни оила аъзолари билмасди. Агар у зотга йиғи келиб қолса, юзларини деворга қаратиб, шерикларига: "Шамоллаш қандай ҳам қаттиқ-а", - дер эканлар.

Ихлосга оид баъзи масалалар

1. Амалларни махфий қилишлик ҳақида юқорида ўтган сўзлар одамлар олдида бутунлай амалларни тарқ қилиш лозим, деган маънони англатмайди. Амалларни махфий қилиш қалбнинг риёдан хотиржам бўлиши жиҳатидан афзалликка йўйилади. Киши амалларини одамлар мавжудлигига ҳам қиласавериши мумкин. Айниқса у амаллар инсоннинг доимий қилиб юрадиган ибодатлари бўлса, уни ҳар қандай ҳолатда адо этиши жоиз. Фақат бунда қалбини риёдан қаттиқ сақлаши керак, одамларни жонивор ёхуд ёш бола сифатида эътиборсиз санаши керак. Мусулмон киши риёдан сақланиш билан амаллардан тўсувчи шайтон васвасаси орасини ажратиб олиши лозим, шунда у кўп яхшиликлардан ортда қолиб кетмайди. Зоро, шайтон ҳам риё ва ундан қўрқиши мавзусини ибодатдан тўсиш учун қурол қилиб олиши мумкин. Бирон яхши амал қилмоқчи бўлган одамга - хоҳ у толиб, хоҳ

мударрис, хоҳ ваъз айтувчи бўлсин - келиб, бу ишнинг риёга олиб боришини, агар тўхтамаса ширкка тушиб қолишини васваса қилиб, уни мақсадидан тўсиши эҳтимол.

Имом ибн Жавзий айтадилар: "Иблис зийрак ваъз ўкувчини алдаб, унга: "Сен каби одам маъруза қилмайди, панд-насиҳатни фақат ҳушёр одамгина ўқийди", - деб, уни жим бўлишга ва маърузасидан тўхташга ундейди. Мана шу шайтоннинг ҳийла-найрангларидандир. Чунки у яхшилик қилишдан тўсаяпти... Баъзан у келиб: "Сен ўзинг келтираётган нарсаларинг (оят, ҳадислар) билан лаззатланаяпсан ва бундан роҳат топаяпсан, эҳтимол сўзингга риё кириб қолгандир, бундан кўра одамлардан узоқ бўлишинг тинчроқдир", - дейди. Унинг бундан кўзлаган мақсади яхшилик эшигини ёпишдир". ("Талбису иблис", 125-бет).

Агар риё ёки "сумъа" (одамлар эшитсин, деган тушунча) бирон амални қилишга ундаётган бўлса, ўша амалдан тўхташ зарур, аммо кимнинг холис бошланган амалига риё васвасаси арапашса, амални тарқ қилмай, бу васвасани бартараф этишга ҳаракат қилмоқ керак.

Демак, мусулмон киши қалбидаги ниятини тўғрилаб, азму-қарорини мустаҳкамлаб, қаерда бўлмасин одатий солиҳ амалларини давом эттиравериши ва бунда шайтоннинг васвасасига учиб қолмаслиги зарур. Лекин нафл амалларни одамлар кўзидан панада қилишга одатланиши у учун аълороқдир.

2. Кўпинча шайтон солиҳ кишига у ҳақда одамларнинг мақташларини, илиқ сўз айтишларини риё сифатида келтиради. Шак-шубҳа йўқки, ким амалини одамлар мақтови учун қилса, бу риёдир. Бироқ, ким амалини холис Аллоҳ учун қилса ва амалидан сўнг одамларнинг унга айтаётган мақтовларидан озгина хурсанд бўлиб қўйса, бу ихлос ҳақиқатига зид эмас.

Муслим ўз "Саҳих" ларида Абу Зар разияллоҳу анхудан ривоят қиладиларки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан: "**Яхшиликдан биронтасини қилиб, сўнг одамлардан мақтov эшитган кишининг амалини риё деб ҳисоблайсизми?**" - деб сўрашганида, у зот: "**Бу мўминлар учун олдиндан берилган хушхабардир**", - дедилар.

3. Баъзан киши амалини холис Аллоҳ учун бошлайди, лекин ўша амал асносида қалбига риё ҳиссиёти келади. Бунда унинг амали бекор бўлган ёки бўлмаганлиги борасида иккиланиб қолади. Уламолар бу ҳақда турлича фикр билдирганлар. Бу борадаги фикрларнинг тўғриси шуки, агар киши шу ҳолатда ўша риёга қарши курашса, уни ёмон кўриб, қалбидан чиқариб ташлашга ҳаракат қилса, унинг амали бекор бўлмайди. Аммо ўша хаёлга рози бўлиб, шу фикрда амалини давом эттираверса, унда унинг амали бекор бўлади. Валлоҳу аълам.

4. Биз риёning ёмон иллат экани ҳақида гапирап эканмиз, масаланинг бошқа томонларини ҳам назардан қочирмаслигимиз керак. Одамларни, айниқса ёшларни ва Исломга янги кириб келаётганларни нафл ибодатларга рағбатлантириш, қизиктириш ва ўргатиш учун баъзан шу ибодатларни ошкора қилиш махфий қилишдан кўра афзалроқ бўлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам таълим учун нафл

ибодатларини аҳли аёллари олдида, баъзан саҳобалар билан бирга адо қилганлари, ҳамда баъзи салафлар нафл амалларни бошқаларга ошкора кўрсатиб, қилганлари бунга мисолдир.

Агар ибодатлар диндаги фарз ёки муҳим таъкидланган суннатлардан бўлса, унда уларни таълим учун ошкора қилиб кўрсатиш афзал, балки зарур бўлиши мумкин.

Аллоҳ Таоло "Бақара" сурасининг 271-оятида инфоқ-эҳсон ҳақида сўз юритиб шундай дейди: "**Агар садақаларни ошкора ҳолда берсангиз, жуда ҳам яхши. Агар уларни махфий қилсангиз ва фақир-камбағалларга берсангиз, бу сизлар учун яна-да яхшироқдир. Аллоҳ гуноҳларингизни ўчирур. Аллоҳ қилаётган амалларингиздан жуда яхши хабардордир**".

Бу оят хусусида Имом Бағавий айтадилар: "Айрим муфассирлар: "Бу оят нафл садақалар хусусидадир. Фарз қилинган закотни эса одамлар эргашишлари учун ошкора бериш афзалдир. Бу худди фарз намозни жамоатда ўқиш, нафлни эса уйда ўқиш афзал бўлгани кабидир", - дейишган. Баъзилар эса айтишганки: "Бу оят фарз қилинган закот хусусидадир. Уни махфий бериш Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам замонларида яхшироқ бўлган. Бизнинг замонимизда эса ёмон гумонларни кетказиш учун уни ошкор қилиб, кўрсатиб бериш афзалдир"".

Риё бўлади, деб нафл амалларнинг ҳаммасини фақат яширин қилишга ўтиб кетиладиган бўлса, ёшларни нафл ибодатларга ўргатилмаса, бунинг ўзига яраша салбий натижалари ҳам бўлиши мумкин. Жумладан, фарзанд ёки шогирд нафл ибодат қилаётганларни амалда кўрмаса, ибодатларга бўладиган тарғиботлар курук ва хаёлий гапдан иборат бўлиб қолади. Бу ҳолда гўёки устоз ёки ота-она ўзи амал қилмайдиган нарсага бошқаларни тарғиб қилгандек бўлиб қолишади. Демак, нафл амалларни одамларнинг кўзидан йироқда қилиш риёдан ҳоли бўлиши жихатидан афзал эканини таъкидлаш билан бирга уларни одамларнинг кўз олдида ҳам ИХЛОС риёдан ҳоли ҳолда қилишга ўрганишимиз ва ёшларга ўргатишимиш лозим. Зеро, бу ҳам дини Ислом йўлида қилинадиган даъват ва тарбияндандир.

Сўзимиз охирида Аллоҳ Таолодан Ўзининг гўзал исмлари ва олий сифатлари билан риё ва унга ўхшаш ширк турларидан паноҳ беришини сўраб қоламиз.

Арабча манбалардан таржима қилиб, нашрга тайёрловчи: Аҳмад Солих

Фойдаланилган асосий адабиётлар:

1. "Ат-тарбиятур-руҳийя", "Ал-мифтаҳ" - Шайх Дувайш;
2. "Адабу толибил-илм" - Шайх Қарзон.

**Ёруғлик бор экан демак бор соя,
Бошланиш бор экан , бордир ниҳоя ,
Буни англамаган дил не дил, ё Раб**

Ихлос - علّاخص

Бундай ҳиссиз дилга Үзинг кифоя.

* * *

*Гар кимнинг бўлмаса қалбда иймони
Унинг шак шубҳасиз ақли калтадир.
Ким худо айлабди нафсу ҳавони,
Тургани битгани ахлатхалтадир.*

* * *

*Мўъминнинг ҳаёти Ҳадис ва Қуръон,
Кофирининг ҳаёти фақат ошу нон.
Ҳаётнинг маъносин англаб етмаса,
Ҳайвондан нима фарқ қиласи инсон.*

* * *

*Қуёш чироилидир зиёси билан
Инсон чироилидир ҳаёси билан.
Ихлоссиз кишининг ботини хунук
Илло «чироили»дир риёси билан.*